

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.079 у Хмельницькому
університеті управління та права імені
Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидатки юридичних наук, доцентки
Анікіної Галини Володимирівни на дисертацію
БОРСУКА Валерія Олексійовича на тему «Позбавлення батьківських
прав», поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Інститут батьківських прав є одним із ключових в сімейному праві, адже забезпечує належні умови для виховання, розвитку та захисту прав і законних інтересів дитини. Водночас у випадках, коли батьки систематично не виконують своїх обов'язків або своїми діями чи бездіяльністю завдають шкоди дитині, держава зобов'язана втрутитися з метою її захисту. Одним із найбільш суворих заходів такого втручання є позбавлення батьківських прав. Застосування цього інституту пов'язане з необхідністю досягнення балансу між правами батьків і найкращими інтересами дитини, що визнаються пріоритетними як у національному, так і в міжнародному праві. Водночас, практика його реалізації в Україні виявляє низку проблемних аспектів, зокрема, щодо підстав позбавлення, доказування, а також правових наслідків для всіх учасників відповідних правовідносин.

Вказана тема набуває особливої актуальності в контексті рекодифікації цивільного права, а також гармонізації національного законодавства з європейськими правовими стандартами. Зважаючи на значення інституту позбавлення батьківських прав для забезпечення найкращих інтересів дитини, її захисту судом, органами опіки та піклування, дослідження цього питання є необхідним і своєчасним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Результати дисертаційного дослідження Валерія Олексійовича Борсука є науково обґрунтованими, адже у роботі комплексно опрацьовано широкий спектр проблем, пов'язаних з правовою природою та процесуальним порядком позбавлення батьківських прав. Автором правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і завдання дослідження.

Логічна побудова роботи дали можливість В. О. Борсуку сформулювати низку положень і висновків, які відзначаються оригінальністю науковою новизною. Для досягнення поставленої мети і реалізації завдань роботи дисертант використав широкий спектр методів дослідження.

Текстовий виклад дисертаційної роботи має логічну структуру і містить необхідні розділи: анотацію, вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. В дисертаційній роботі теоретичний матеріал підкріплюється влучними прикладами судової практики. Автор висловлює власне бачення окремих питань, висловлює особисту позицію стосовно досліджуваної проблематики що свідчить про наукову спроможність самостійного опрацювання теми. Отримані результати мають достатній ступінь обґрунтованості.

Дисертант використав значну кількість нормативно-правових актів, наукових досліджень вітчизняних вчених, судової, сформулював самостійні висновки.

Ознайомлення з дисертацією В. О. Борсука дає змогу говорити про те, що сформульовані в ній наукові висновки та рекомендації мають належну міру обґрунтованості, які вимагаються від досліджень здобувача наукового ступеня доктора філософії.

Заслужують на увагу такі пропозиції та висновки автора:

1. Запропоновано авторське визначення понять «позбавлення батьківських прав у сімейному праві», «право на подання позову про позбавлення батьківських прав», «заява про надання права на побачення з дитиною матері, батькові, які позбавлені батьківських прав», «поновлення батьківських прав у сімейному праві», «відмова у позові про поновлення батьківських прав», «рішення суду про поновлення батьківських прав», «поновлення батьківських прав усиновлювача», «влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав». Викликає науковий інтерес запропонований автором термін «безповоротність поновлення батьківських прав» як неможливість відновлення втрачених батьківських прав матері, батька, усиновлювача у випадках, установлених законом.

2. Обґрунтованим є положення щодо алогічності розміщення приписів ст. 170 Сімейного кодексу України щодо відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав після норм сімейного права, що встановлюють санкції у вигляді позбавлення батьківських прав, оскільки позбавлення батьківських прав є найсуворішою санкцією, що може бути застосовано до матері, батька, а тому законодавчим приписам про позбавлення батьківських прав мають передувати норми сімейного права, що уможливають відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав.

3. Важливе значення мають висновки здобувача щодо того, що поновлення батьківських прав є способом захисту прав батьків та дітей, що виявляється: а) у встановленні батьківських правовідносин, оскільки при поновленні батьківських прав суд попередньо встановлює, що ті обставини, які стали причиною для позбавлення батьківських прав, вже відсутні, а тому батько, мати дитини, що позбавлені батьківських прав, можуть знову отримати весь комплекс прав, які вони мають з огляду на власний правовий статус; б) у відновленні правовідносин, що існувало до позбавлення батьківських прав, оскільки в результаті поновлення таких сімейних прав правові наслідки позбавлення батьківських прав зникають та здійснюється повернення до того стану, який існував до позбавлення батьківських прав.

4. Позитивним є дослідження автором національного та зарубіжного досвіду позбавлення батьківських прав, а саме законодавства Австрії, Азербайджану, Албанії, Аргентини, Боснії і Герцеговини, Болгарії, Греції, Грузії, Естонії, Казахстану, Латвії, Литви, Молдови, Монако, Німеччини, Перу, Польщі, Румунії, Сербії, Словенії, Словаччини, Хорватії, Франції, Чехії, Чорногорії, Японії.

5. На підтвердження теоретичного матеріалу автор навів приклади судової практики, які додатково аргументують наведені наукові тези.

6. Розроблені пропозиції щодо внесення змін до сімейного законодавства, що вказує на високий рівень наукового пошуку.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зархованих за темою дисертації.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 9 публікаціях, а саме: 3 у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук; 1 у науковому періодичному виданні держави ЄС та ОЕСР (Польщі); 5 збірниках тез матеріалів науково-практичних конференцій, у тому числі міжнародних, а також всеукраїнського круглого столу.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію В. О. Борсука слід звернути увагу й на те, що у дисертаційному дослідженні мають місце суперечливі положення, які потребують пояснень, зокрема:

1. Запропоноване автором дуальне розуміння позбавлення батьківських прав як складника норми сімейного права, що встановлює санкцію особистого немайнового характеру за невиконання матір'ю, батьком, усиновлювачем, який був записаний матір'ю, батьком усиновленої ним дитини, своїх батьківських обов'язків (статичний аспект), а також як сімейно-правової санкції особистого немайнового характеру, що застосовується судом до матері, батька, усиновлювача, який був записаний матір'ю, батьком

усиновленої ним дитини, як правовий наслідок невиконання нею, ним батьківських обов'язків (динамічний аспект), є неповним. На нашу думку, позбавлення батьківських прав може розглядатися не тільки як інститут сімейного права та сімейно-правова санкція, а й як спосіб захисту сімейних прав та інтересів дитини судом від неналежного виховання з боку батьків у разі, якщо змінити поведінку батьків у кращий бік неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків.

2. Потребує додаткового обґрунтування позиція автора щодо закріплення у сімейному законодавстві невичерпного (відкритого) переліку підстав позбавлення батьківських прав. Зокрема, дискусійним є питання встановлення можливості позбавлення батьківських прав з інших підстав, що мають істотне значення. Йдеться про випадки, коли поведінка матері або батька не є правозгідною та суперечить моральним засадам суспільства.

На нашу думку, таке формулювання негативно позначиться на захисту інтересів як дитини, так і батьків, зважаючи на досить широке формулювання поняття «інші підстави, що мають істотне значення». Крім того, виникає питання щодо доцільності розширення підстав позбавлення батьківських прав осіб, які є токсикоманами, ігроманами (лудоманами), інтернет-залежними (кіберзалежними), є анорексиками, kleptomанами, піроманами лише за фактом наявності відповідного захворювання без зв'язку їх поведінки із можливою загрозою життю, здоров'ю дитини, належним виконанням щодо неї батьківських обов'язків. Також виникає питання чи ці підстави можуть призвести лише до позбавлення батьківських прав чи наприклад й до відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав.

3. Є недостатньо обґрунтованою позиція автора щодо того, що позов про поновлення батьківських прав може бути поданий не раніше як через 6 місяців з дня набрання законної сили рішенням суду про позбавлення батьківських прав.

4. Автор дає визначення поняття рішення суду про поновлення батьківських прав: як базованого на засадах верховенства права, законності й обґрунтованості акту судової влади, що ухвалений іменем України та яким вирішується розгляд справи про поновлення батьківських прав. Варто було б акцентувати увагу на тому які ознаки зазначеного поняття визначені особисто автором.

5. Автор досліджує положення Книги шостої проекту Цивільного кодексу України щодо правового регулювання позбавлення батьківських прав, зокрема досліджує новели у такому правовому регулюванні. Акцентує увагу, що запропоновані зміни стосуються правових наслідків позбавлення батьківських прав, особливостей передачі дитини іншому з батьків, який несе

за неї батьківську відповідальність. В роботі також акцентується на прогресивності положень Проекту Цивільного кодексу України, що регламентують інститут позбавлення батьківських прав. Однак в дисертації немає належного аналізу положень Проекту щодо тематики дисертаційного дослідження. Автору варто було дати оцінку положенням Книги шостої Проекту Цивільного кодексу України щодо правового регулювання позбавлення батьківських прав, можливо запропонувати доповнити Проект положеннями з дисертації.

Зазначене не знижує високого наукового рівня дисертації. Здобувач проявив самостійність у розробленні складної наукової проблеми, провів теоретичний аналіз і отримав вагомні наукові результати. Опубліковані наукові праці здобувача відображають основні положення дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження **Валерія Олексійовича БОРСУКА** на тему «**Позбавлення батьківських прав**», відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного права, а його автор – **Борсук Валерій Олексійович** заслуговує на присудження йому освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензентка

кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

Галина АНІКІНА